

בין הקיסוס לצבר: המבנה החברתי של המתח בין מוכוונות מקומית וגלובלית בסוציולוגיה הישראלית

בן בורנשטיין, נטע כהנא, רמי קפלן, ניר רותם*

תקציה. בעשורים האחרונים מתקיים בקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל דיון בשאלת המתח שבין המוכוונות הגלובלית של הדיסציפלינה והשתלבותה במישור הבינלאומי ובין המוכוונות המקומית שלה, המתבטאת למשל בחקר החברה המקומית, כתיבה בשפות המקום והשתלבות בדיון הציבורי בישראל. המאמר בוחן את התפלגות העמדות והפרקטיקות המקצועיות בסוגיית המוכוונות באמצעות ממצאי סקר שנערך בקרב חברי וחברות הקהילה. הממצאים מצביעים על מחלוקת בהיבטים שונים של המתח בין הגלובלי למקומי, ועל הסתייגות מכמה היבטים של מגמת הגלובליזציה/אמריקניזציה בדיסציפלינה. עמדות המשיבים מתפלגות באופן ריבודי: בעלי סטטוס אקדמי בכיר, במיוחד אלה שרכשו השכלה בחו"ל, מזדהים יותר עם אידיאלים גלובליסטיים של הפרופסיה ופחות עם מוכוונות מקומית. נוסף על כך, חוקרים מן הדור הצעיר מאמצים פרקטיקות מחקר וקריירה של מוכוונות גלובלית אף שהם מוטרדים מהשפעת היתר של השדה האמריקאי על האקדמיה המקומית. ממצאים אלו חושפים מנגנון שבאמצעותו, חרף התנגדות, הערכים ההגמוניים הגלובליים משועתקים בתהליכי הקידום בקהילות אקדמיות סמייפריפראליות, והם מספקים בסיס לדיון על האיזון הרצוי בין מוכוונות גלובלית למקומית בקהילה הישראלית.

מילות מפתח: סוציולוגיה ישראלית, השכלה גבוהה, גלובליזציה, יחס מרכז-פריפריה, קפיטליזם אקדמי

* ד"ר בן בורנשטיין, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב
 ד"ר נטע כהנא, מרכז אדמונד ל' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל אביב
 ד"ר רמי קפלן, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה והחוג ללימודי עבודה, אוניברסיטת תל אביב
 ד"ר ניר רותם, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה והמכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, האוניברסיטה העברית בירושלים

אנו מעוניינים להביע רגשי הערכה עמוקים לכל מי שסייע בקידומו של פרויקט המחקר, בהפצת ממצאיו על גבי במות שונות ובהנעת פרסום המאמר. בפרט אנו מודים להילה נחושטן על המעורבות המוקדמת במחקר; לגילי דרורי, עמליה סער, יובל פינשטיין ואלכסנדרה קלב על הערותיהן החשובות והמועילות בניסוח השאלות; לניסים מזרחי ודפנה גלבגיסר על החשיבה המשותפת; לראשי האגודה הסוציולוגית והאגודה האנתרופולוגית בעת ביצוע הסקר, לב גרינברג ופנינה מוצפי-האלר, ולראשות המחלקות הרלוונטיות, על הסיוע בהפצת הסקר; ללירון שני על החשיבה המשותפת ועל הפעילות להנגשת המחקר עבור הקהילה; לשי-לי קלינגר על הסיוע במיפוי גבולות הקהילה; ולבסוף, לכל חברי וחברות הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל, שהקדישו מזמנם כדי לשקף עבורנו את עולמם המקצועי ולהשיב על הסקר.

מבוא

במאי 2020 התפרסם מאמר של ג'רי ג'ייקובס וניסים מזרחי (Jacobs & Mizrahi, 2020) אשר מצא כי כתבי העת האמריקאיים המובילים בסוציולוגיה נוטים, יותר מאשר כתבי עת מקבילים בתחומים אחרים של מדעי החברה, לפרסם מאמרים שכתבו בוגרי המערכת האקדמית האמריקאית על החברה האמריקאית. המאמר הצית דיון ברשימת התפוצה של קהילת החוקרות והחוקרים באגודה הסוציולוגית הישראלית שנמצאים בתחילת דרכם, משום שהוא שיקף שוב את מיקומה הסמיי-פריפריאלי של האקדמיה בישראל ביחס למרכזי הידע העולמיים וחייד את הנקודה, הבעייתית עבור רבים, שהקריטריונים לקבלת משרה ולקידום באקדמיה הישראלית מתבססים במידה רבה על תווי תקן בינלאומיים, לרוב אמריקאיים. המאמר של ג'ייקובס ומזרחי אישש תחושה רווחת שעל מנת להתקדם פה יש לפרסם שם, כלומר לכתוב כמו אמריקאי על נושאי מחקר אמריקאיים. מסקנה זו מעוררת אצל רבים תחושה של כפיפות והטרונומיה. עולות גם שאלות ערכיות לגבי זהותן ותפקידן של הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה בישראל: האם יש להן קיום כישויות מקומיות נפרדות מן המרכזים הגלובליים? האם יש להן מחויבות לחברה ולמקום שבהם הן נטועות, לצד ההשתלבות שלהן בעולם? ואם התשובה על השאלות האלה חיובית, כיצד יש לאזן בין זהותן המקומית של הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה ותפקידן כלפי המקום – מה שאנו מכנים "המוכוונות המקומית של הדיסציפלינות" – ובין המוכוונות הגלובלית שלהן?

במאמר זה אנו מרחיבים את הדיון במתח שבין המוכוונות המקומית לגלובלית מתוך בחינת העמדות של חברי וחברות הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל ושל הפרקטיקות והזהויות המקצועיות שלהם, כפי שהן מתארגנות סביב מתח זה.¹ ההנחה שיש מתח ושסע בין שני סוגי המוכוונות אינה מובנת מאליה. נבהיר כי איננו טוענים שלא ייתכנו ביניהם יחסי הרמוניה; אולם המתח שאליו אנו מפנים את הזרקור נוצר בהקשר של מגמה, שמתחזקת בעשורים האחרונים, להסתמך על סטנדרטים בינלאומיים לשם הערכת "ביצועים" אקדמיים ולהשתמש בכך כקריטריון לחלוקת משאבים ומשרות באקדמיה (Hazelkorn, 2004; Kehm, 2014; Slaughter & Rhoades, 2014). מגמה ניאו-ליברלית זו תובעת להתאים את אופני הייצור והפצת הידע האקדמי לתכתיבי התחרות בשווקים האקדמיים הגלובליים. כתוצאה מכך נוצר תמרוץ שלילי למוכוונות מקומית, כגון כתיבה על המקום בשפת המקום. בדיסציפלינה הסוציולוגית והאנתרופולוגית זוהי סוגיה מטרידה במיוחד, מאחר שמושאי המחקר – החברה והתרבות – הם תלויי מקום והקשר (Turner, 1990). לא פלא אפוא שזוהי שני עשורים ויותר חברות וחברי הקהילה מתחבטים בנושא בשיחות מסדרון, בדיונים מאורגנים בנושא ואף במאמרים אקדמיים, שהתפרסמו על גבי כמות שונות ובהן כתב עת זה (חזן, 2009; רם, 2017; שנהב, 2000; 1997; Ben-Yehuda, 2010; Azarya, 2010).² אולם עד כה, הדיון

1 לאורך המאמר אנחנו מתמקדים בעיקר בדיסציפלינה הסוציולוגית ובספרות הסוציולוגית על הנושא. עם זאת, עקב השיזור המוסדי בין הסוציולוגיה לאנתרופולוגיה בישראל והחפיפה שקיימת לעיתים קרובות בין שני התחומים, החלטנו להתייחס אל חברי שתי הדיסציפלינות גם יחד כאל "קהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל", או בקיצור "הקהילה המקצועית".

2 לדיון מקביל על זהותה של האקדמיה הישראלית הנטועה בין הפרטיקולרי לאוניברסלי ובין החד-לשוני לקוסמופוליטי ראו בן-דור וחלוזין-דברת, 2021.

בסוגיה היה נורמטיבי וקונספטואלי. מאמר זה מוסיף ידע אמפירי על עמדות חברי הקהילה המקצועית בנוגע לשאלת המוכוונות המקומית והגלובלית, ממחיש טענות קודמות שהועלו במסגרת הדיון ומוסיף תובנות חדשות על הארגון המבני של העמדות והנטיית בשדה. מבחינה תיאורטית, המאמר מתמודד עם סוגיה פתוחה בספרות העוסקת ביחסי מרכז-פריפריה גלובליים באקדמיה (Schöpf, 2020; Meriläinen et al., 2008): האופן שבו יחסים בתוך קהילות אקדמיות פריפריאליות או סמי-פריפריאליות משתקפים את היחסים העולמיים שבין מרכז לפריפריה. הספרות מכירה בכך שקהילות מקומיות אלו חוות לחץ לאמץ את הנורמות המקצועיות של המרכזים הגלובליים (Choi, 2010; Orupabo & Mangset, 2022), אך חסרה הבנה של המנגנונים התוך-קהילתיים המקדמים את סולם הערכים הגלובלי. בעקבות הספרות הסוציולוגית העוסקת בבחירות אינטלקטואליות של אנשי אקדמיה (Gross, 2002) ובעקבות בורדייה ותפיסתו את האקדמיה כזירת מאבק (Bourdieu, 1969, 1988), אנו משערים שקיימים מנגנונים חברתיים המטים את האמונות והבחירות המקצועיות של בכירים בפריפריה ובסמי-פריפריה ומכוונים אותם אל הגלובלי. כך מתגבשת האורתודוקסיה באשר לצורות הידע ולנורמות המקובלות עליה. בהתאמה, יש להניח שפערי ריבוד בתוך הקהילה המקצועית המקומית יכתיבו את התפלגותן של האידיאולוגיות המקצועיות ושל פרקטיקות המחקר של אנשי הקהילה לרוחב הרצף שבין מוכוונות מקומית למוכוונות גלובלית.

המאמר מנתח ממצאי סקר מקוון שנערך בסוף שנת 2020 בקרב חברי וחברות הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל ובו נשאלו על עמדותיהם, פרקטיקות המחקר שלהם וזהותם המקצועית. ניסחנו את שאלות הסקר כך שידגיח את הניגוד בין מוכוונות גלובלית למקומית וייאלץ את המשיבים למקם את עצמם על הציר שבין השניים, אף כי ברור ששני הקטבים אינם בהכרח סותרים זה את זה באופן ישיר בעבודת החוקרים. בפרט, בחנו את השפעתם של חמישה גורמים על עמדות ופרקטיקות: סטטוס אקדמי, רקע השכלתי בינלאומי, מגדר, דיסציפלינה וגיל. על הסקר השיבו 264 סוציולוגים ואנתרופולוגים מרמת דוקטורנט ומעלה, כולל סגל בכיר באוניברסיטאות ובמכללות, סגל זוטרי, חוקרים עצמאיים, דוקטורנטים ופוסט-דוקטורנטים. אין מדובר במדגם מייצג של הקהילה המקצועית, אך שיעור ההיענות ביחס לגודל האוכלוסייה המשווער היה משמעותי. הממצאים המרכזיים הם, ראשית, שקיימת בקהילה מחלוקת ערכית רחבה סביב שאלת המוכוונות, הבאה לידי ביטוי בהתפלגות מקוטבת של התשובות. לצד המחלוקת, יש הסתייגות רחבה מכמה ביטויים של המגמה הגלובלית (למשל, אמונה שההשפעה האמריקאית על השדה המקומי רבה מדי) ותמיכה בהגברת מוכוונות מקומית (למשל באמצעות תמיכה במעורבות הציבורית והכתיבה בשפות המקום). שנית, מניחות התפלגות העמדות בקהילה עולה כי אחיזה בערכים פרו-גלובליים נפוצה יותר בקרב חברי סגל בכיר, ובייחוד פרופסורים, ובקרב בעלי רקע של לימודים בחו"ל – שני גורמים ריבודיים הכרוכים זה בזה. ממצא זה מראה שפסגת השדה מגויסת לערכים ההגמוניים-גלובליים, וכי ההכשרה בחו"ל פועלת כמנגנון מיינן ומעצב סובייקטיביות התורם למצב זה. לבסוף, חוקרות וחוקרים צעירים מתחת לגיל 45 מגלים נטייה חזקה יותר מחוקרים מבוגרים לאמץ פרקטיקות מחקר וקריירה שמוכוונות גלובלית, כגון בחירת נושאי מחקר שאינם קשורים לישראל, ובה בעת מוטרדים מן ההשפעה אמריקאית על הסוציולוגיה הישראלית. עם זאת,

הממצאים מרמזים שהשתלטותה של המוכוונות הגלובלית אינה מוחלטת, ונשאר מרווח המאפשר פרקטיקות מוכוונות מקום. ניכרת השפעה ממשית של המגמה הגלובלית על העשייה המחקרית של הקהילה המקצועית, ומנגד גם אינחת מעוצמתה של השפעה זו. הצגת המתח ואפילו השסע בין שני סוגי המוכוונות לצד המבניות הריבודית המארגנת אותו שופכת אור חדש על האופנים שבהם יחסי מרכז-פריפריה באקדמיה משועתקים ברמה המקומית. תמונה זו, כך אנו מקווים, תתרום לדיון רפלקסיבי של הקהילה המקצועית באשר לפניה של הדיסציפלינה בישראל ולגורמים המעצבים אותה.

אקדמיה סמי־פריפריאלית: ישראל ביחסי המרכז-פריפריה האקדמיים

הספרות על מרכז ופריפריה באקדמיה מצביעה על היררכיית כוח עולמית שבראשה המרכזים האקדמיים שבצפון הגלובלי, ובפרט בארצות האנגלו־פוניות, ומתחת להם מוסדות ואנשי אקדמיה הממוקמים באזורים אחרים בעולם, סמי־פריפריאליים (מדינות צפון קטנות כגון פינלנד וישראל, מזרח אירופה ועוד) ופריפריאליים (המדינות העניות של הדרום הגלובלי) (Heilbron, 2014; Luczaj, 2020; Meriläinen et al., 2008; Piron, 2018). מאחר שבמטרופולין האקדמי הגלובלי נמצאים החוקרים המשפיעים ביותר, האוניברסיטאות הוותיקות והעשירות בעולם, האגודות המדעיות המובילות, כתבי העת והוצאות הספרים הנחשבים ורוב הכנסים החשובים, שם גם נקבעות האג'נדות האינטלקטואליות המובילות, ההגדרות של מהו "מדע טוב" והסטנדרטים השולטים של מצוינות אקדמית (Altbach, 2013; Sengupta, 2021). יחסים היררכיים אלו אינם חדשים, אבל מאז סוף המאה העשרים הם התחדדו על רקע תהליכי הגלובליזציה, אשר עיבו את הקשרים ואת התלות ההדדית בין מדענים ומוסדות אקדמיים בעולם (Oliver-Lumerman & Drofi, 2021). מעבר לכך, האופי הניאו־ליברלי של הגלובליזציה הגביר את התחרות בין חוקרים ומוסדות והדגיש הישגים אקדמיים מדידים ברמה הבינלאומית, תופעה שהספרות מכנה "קפיטליזם אקדמי" (יוגב ומקדוסי, 2018; 2004; Slaughter & Rhoades, 2010; Kandiko, 2010). מכיוון שאמות המידה של התחרות האקדמית העולמית נקבעות במרכזים הגלובליים, התחרות מעצימה את יחסי הכפיפות בין הפריפריה למרכז.

יחסי הריבוד יוצרים לחץ על אקדמיות פריפריאליות וסמי־פריפריאליות לעמוד בקריטריונים ההגמוניים הגלובליים של מצוינות אקדמית. אלה מתוקפים ומופצים על ידי מערכות דירוג של כתבי עת, אוניברסיטאות ותוכניות לימוד, שמתוות את התחרות הניטשת בין חוקרים ומוסדות על יוקרה והשפעה אינטלקטואלית, מענקי מחקר, תרומות, סטודנטים ושאר משאבים חומריים וסמליים. זוהי תחרות בינלאומית, אך יש לה השלכות משמעותיות במישור הפנים־לאומי. מכיוון שהמדינות עצמן נאבקות על מיקום בכלכלה הגלובלית, יש להן אינטרס לעודד את העמדה התחרותית הגלובלית של האקדמיות שלהן, וכאשר מדובר במוסדות ציבוריים הן עושות זאת באמצעות מדיניות תקצוב ורגולציה שמעודדת הישגיות במובנה ההגמוני הגלובלי (Choi, 2010; Tange & Millar, 2016).

גם בישראל המדינה כפתה ותמרצה שינויים משמעותיים במבנה של יחידות אקדמיות ובפרקטיקות מחקריות ופדגוגיות ברוח התחרות הגלובלית (יוגב ומקדוסי, 2018). תהליך זה משתקף היטב, למשל, בהתפתחות מודל התקצוב של הוועדה לתכנון ולתקצוב,

הוות"ת (2012). מאז ראשית פעולתה ב-1977 תקצבה הוועדה את מוסדות ההשכלה הגבוהה לפי תפוקות הוראה ותפוקות מחקר, אולם משקלן של האחרונות היה נמוך יחסית. ב-1996 היא אימצה מודל חדש, שמטרתו המפורשת הייתה לשפר את יעילות המערכת בעזרת עידוד התחרות על חלוקת המשאבים. המודל הגדיל את משקלן של תפוקות המחקר בחלוקת התקציב, והכניס לחישוב את מספר הפרסומים המדעיים בשקלול האימפקט פקטור הבינלאומי שלהם. המודל גם תגמל זכייה בתקציבי מחקר מקרנות חיצוניות, ובייחוד כאלה שהוגדרו תחרותיות. בשנת 2010 הוכנס לשימוש המודל הנוכחי, שהוא הישגי אף יותר (הוועדה לתכנון ולתקצוב, 2012). במודל החדש, משקלם של הפרסומים בשקלול האימפקט הבינלאומי של המוסד עלה בעת חישוב תפוקות המחקר מ-15% ל-34%, בעיקר על חשבון רכיב הכשרת תלמידי דוקטורט (שמשקלו קוצץ במחצית, מ-30% ל-15%). במודל החדש, פרסומים וזכייה בקרנות תחרותיות מהווים יחד 68% מכלל התקציב המופנה למחקר, ו-15% נוספים מוענקים על זכייה בקרנות אחרות. יתר על כן, המודל מוכה את שני המוסדות המובילים ברשימת התפוקות בתוספת של 20% "דמי הצטיינות", על חשבון ההקצאה לשאר המוסדות. במודל הזה של חלוקת משאבים, הישרדותו של מוסד אקדמי תלויה ביכולתו לתמרץ את חוקריו לפרסם בכתבי עת בינלאומיים בעלי אימפקט פקטור גבוה ולהתחרות על קרנות מחקר שסיכויי הזכייה בהן מוכתבים במידה רבה על ידי פרסומים כאלה.

תכתיבי הגלובליזציה האלה ויחסי המרכז-פריפריה באקדמיה מעצבים, בתורם, את תהליכי ההכשרה והקידום במדינות פריפריאליות וסמי-פריפריאליות (Schöpf, 2020). לדוגמה, מחקר על תהליכי קידום של סגל בכיר בשלוש אוניברסיטאות בנורווגיה, שהתבסס על ראיונות עם חברים בוועדות הקבלה, מצא שהקריטריון העליון לדירוג המועמדים הוא פרסום בכתבי עת באנגלית בעלי דירוג גבוה (Orupabo & Mangset, 2022). מציאות זו מוכרת היטב גם בישראל. מנגנוני הקבלה והקידום הקובעים את ההשתלבות במערכת האקדמית מסתמכים בעיקר על סטנדרטים בינלאומיים של מצוינות אקדמית, ובפרט על מספר הפרסומים בכמות בינלאומיות יוקרתיות (Azarya, 2010; Ben-Yehuda, 1997). נוסף על "אסטרטגיית הפרסום", חוקרים חווים לחץ לאמץ פרקטיקות נוספות של מוכוונות גלובלית (Meriläinen et al., 2008; Schöpf, 2020); במקומותינו למשל בולטת במיוחד הסוגיה של תקופת הכשרה מחוץ לישראל, רצוי בארצות הברית. אמנם כבר בשנות השישים החלו סטודנטים ישראלים לנסוע לחו"ל לצורך לימודים גבוהים והשתלמויות פוסט-דוקטורט, אולם בעידן הנוכחי, הרישות הבינלאומי של חוקרים חורג הרבה מעבר להעשרת רשות; לימודים או השתלמות בחו"ל הפכו לתו תקן, והם תנאי כמעט רשמי לקבלת משרת סגל בכיר ולהתקדמות בסולם הדרגות האקדמי (קירש, 2018).

מלבד הספרות העוסקת בהשפעת המרכז על הפריפריה, קיימת ספרות ענפה שדנה במגוון השלכות שליליות של יחסי מרכז-פריפריה על עיצוב הידע במדעי החברה והרוח: השוליות הנגזרת על חוקרים ועל נקודות מבט מן הפריפריה (Blagojević & Yair, 2010); צמצום פועלם של חוקרים פריפריאליים לתפקיד של ספקי מקרים אמפיריים עבור דיונים שמתקיימים במטרופולין (Ergin & Alkan, 2019; Manzenreiter, 2019); פגיעה ביכולת ההמשגה של תופעות פריפריאליות (ובעקיפין, גם מטרופוליניות) בשל הכורח להשתמש במושגים הגמוניים (Jacobs & Mizrachi, 2020);

(Collyer, 2014, 2018), התפתחותה של היררכיית ידע נוקשה (Neubert, 2022; Noda, 2020) והתפוררות תפקידיה של קהילת המחקר המקומית כרשת אינטלקטואלית וכגורם בשיח הציבורי (Hanafi, 2011; Jahoda, 2016).

כמה סוציולוגים מקומיים הביעו חששות דומים בקשר לקהילה בישראל. נחמן בן-יהודה (Ben-Yehuda, 1997) מלין על כך שהסתנפות לדיסציפלינה הגלובלית מובילה להיעדר קהילה מקומית חזקה ופורה שתמצה את הפוטנציאל הטמון בישיבה המשותפת של סוציולוגים ואנתרופולוגים באותן המחלקות. ויקטור עזריה (Azarya, 2010) טוען כי הנהייה אחר סטנדרטים ורלוונטיות בינלאומיים יוצרת עבור חוקרים תמריץ שלילי לעסוק בסוגיות מקומיות ולקחת חלק בשיח הציבורי. מעבר לכך, יש המתריעים כי גם כאשר המחקר עוסק בסוגיות מקומיות, המוכוונות הגלובליות פוגעת בעצמאות מחשבתית ומובילה לאיבוד הרגישות להקשר המקומי, לצמצום המרחב הפרשני, ולייצוג מחקרי שאינו נאמן למציאות האמפירית (מזרחי, 2017; שנהב, 2000). זאת ועוד, הצורך להנגיש את המחקר הסוציולוגי שנעשה בישראל לקהל הקוראים הבינלאומי מוביל לכך שרובו אינו פונה לחברה המקומית בשפותיה, עברית וערבית (רם, 2020). אי-הנגשתו של הידע עומדת בסתירה למחויבות של האוניברסיטה הציבורית לתרום לסביבתה המקומית, ומקטין את פוטנציאל ההשתתפות של סוציולוגים ואנתרופולוגים בדיונים ציבוריים בישראל.

כותבים אלו, כמו רוב הספרות על מרכז ופריפריה, נוטים להניח שהתפשטותן של המוכוונות הגלובליות והשפעותיה בתוך קהילות אקדמיות פריפריאליות וסמי-פריפריאליות היא כללית והומוגנית. אמנם ידוע שבאזורים אלו קיימת הסתייגות ממגמת המוכוונות הגלובלית, ובמקומות אחדים אף קמה תנועת התנגדות מפורשת ל"פרדיגמות המחקר המערביות ההגמוניות" הקוראת לאימוץ פרקטיקות מחקר "ילידיות" (Chilisa, 2019), אבל מעט ידוע על היקפיה ועל שורשיה של הסתייגות זו, בפרט בישראל. היוצאים מן הכלל הם אברהם יוגב ועודד מקדוסי (2018), שחקרו את עמדותיהם של חברי סגל בכיר בשש אוניברסיטאות בישראל כלפי הקפיטליזם האקדמי ומצאו שחברי הסגל הסתייגו ככלל מן המגמה הניאו-ליברלית בהשכלה הגבוהה, אך נשים התנגדו יותר מגברים, חילונים יותר מלא-חילונים, וסגל במדעי הרוח והאמנות ובלמודי חקלאות יותר מאשר בכל שאר התחומים. ואולם על אף הקשר בין קפיטליזם אקדמי למוכוונות גלובלית, המוכוונות הגלובליות היא סוגיה נפרדת מבחינה אנליטית, ולא ברור אם ההסתייגות ממנה רחבה באותה מידה.

יתר על כן, סוגיית יחסי המרכז-פריפריה באקדמיה מציבה שאלה נוספת שלא נדונה עד כה במחקר. הקפיטליזם האקדמי מונחת על המוסדות האקדמיים מבחון, בדמות שינויים במודל התקצוב המכפפים את המוסדות ואנשי הסגל למשמעת השוק; לעומת זאת, החלחול של המוכוונות הגלובליות אל תהליכי הקבלה והקידום ואל פרקטיקות נוספות כגון הענקת מענקי מחקר מחייב שיתוף פעולה מבפנים, מצד אנשי הסגל המאיישים את התהליכים הללו. בהנחה שקיימת הסתייגות מהדומיננטיות של המרכז האקדמי, כיצד משתלטים התכתיבים ההגמוניים הגלובליים – כגון פרסום בכתבי עת בינלאומיים מובילים – על תהליכי הקבלה והקידום? המחקר שהוזכר קודם, העוסק בתהליכי קידום בנורווגיה (Orupabo & Mangset, 2022), הראה שברגע האמת חברי הוועדות מעדיפים את השיקול ההגמוני על שיקולים אחרים שחשובים להם, כגון גיוון מגדרי, אבל לא הסביר את המכניזם המייצר את הבחירה הזאת.

הסוציולוגיה של הידע, ובעיקר הזרם המתמקד בבחירות האינטלקטואליות של אנשי אקדמיה בנוגע לתחומי המחקר ולגישות המחקר שלהם (Gross, 2002; Sokolov, 2019), מספקת נקודת מבט תיאורטית להתמודדות עם שאלה פתוחה זו. הספרות מזהה שלל גורמים מעצבים, ובהם למשל הזהות האישית או הקבוצה החברתית שממנה מגיעה החוקרת, אבל הגורם הנדון ביותר קשור למה שאפשר לכנות באופן כללי "מאבק על משאבים", כלומר בחירה אינטלקטואלית שמונחית מתוך שיקולי סטטוס, הזדמנויות קריירה, גיוס משאבים, יצירת השפעה וכדומה (Foy et al., 2018; Frickel & Gross, 2005; Gross, 2002). דהיינו, אפשר לשער שכאשר המשאבים הנחשקים מרוכזים במרכז הגלובלי, ערכיהם הפרופסיונליים של שומרי הסף בתוך הקהילות האקדמיות הלאומיות מתעצבים בהתאם. באופן הזה ההגמוניה הגלובלית האקדמית מבססת עצמה ברמה המקומית. מודל מקובל להבנת בחירות אינטלקטואליות במונחי מאבק על משאבים הוא המודל של פייר בורדייה (Bourdieu, 1969, 1988). לפי המודל הזה, בשדות אקדמיים מתחוללת תחרות מתמדת על יוקרה דיסציפלינרית ועל משאבים מוסדיים כגון משרות ומענקים, ומתוך כך שיקולים אסטרטגיים – גם אם הם לעיתים בלתי מודעים – מנתיבים את הבחירות האינטלקטואליות של הפרט. סיכויי ההצלחה נקבעים לפי ההון החברתי, התרבותי והאינטלקטואלי שברשות המתחרים, המגולם בהביטוס שלהם. ההצלחה עצמה דורשת בידול אינטלקטואלי של הפרט המתחרה, אך בד בבד נוצרת הומוגיה של סיפורי הצלחה, המבטאים צורות דומות יחסית של הקצאות הון ושל השקעתו בהתאם לתנאים המבניים ולנורמות הדומיננטיות בשדה הספציפי. אם כך, אפשר לצפות שהבחירה האינטלקטואלית הנפוצה בקרב אנשי השכבות הגבוהות של השדה, הבכירים (incumbents), תבנה ותשקף את היררכיית הערכים והכוח בשדה, משום שבחירה אינטלקטואלית כזאת – אורתודוקסית, במונחי של בורדייה – מגדילה את סיכויי של הפרט לעבור את מבחני הסלקציה התחרותיים הקיימים בשדה. יתר על כן, מאחר שהבכירים הם אלה שעשו את הבחירה האורתודוקסית, לאורך המסלול שעברו הם מפנימים אותה ומעצבים בדמותה. כאשר יגיע תורם לשמש שומרי סף של המערכת, בחירה זו עשויה להגדיר את זהותם המקצועית ולעצב את תפיסותיהם הנורמטיביות לגבי דמותה הרצויה של הפרופסיה, ומתוך כך להביא לשעתוק בתוך השדה.

בהקשר של יחסי מרכז-פריפריה גלובליים, עולה השאלה אם הערכים המקצועיים הגלובליים מעצבים את הבחירה האינטלקטואלית האורתודוקסית בשדות אקדמיים סמי-פריפריאליים, ואם כן – כיצד. אנו משערים שהבכירים והפנימיים בשדה ייטו, יותר מאשר הזוטרים והאאוטסיידרים, לאמץ אידיאולוגיה פרופסיונלית המצדיקה בחירות אינטלקטואליות וקרייריסטיות ברוח הערכים ההגמוניים הגלובליים. עוד אנו משערים שרקע של לימודים בחו"ל ישמש כמנגנון היוצר הלימה בין עמדה בכירה לבחירה מקצועית אורתודוקסית, משתי סיבות משלימות: האחת – משום שלבעלי מוכוונות גלובלית יש סיכוי טוב יותר להתקבל ללימודים בחו"ל, ובזכותם לקבל אחר כך משרת סגל בכיר בשדה הסמי-פריפריאלי; השנייה – נוסף על תפקיד ממיין זה, סביר שהכשרה בינלאומית תמלא תפקיד בעיצוב ההביטוס האקדמי של הפרט ברוח הערכים הגלובליים, בין שנטה לכיוון זה מלכתחילה ובין שלא נטה אליו. את ההשערות הללו נבחן בהקשר הישראלי.

נתונים וניתוח

כדי לבחון את התפלגות העמדות של חברות וחברי הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל בסוגיית המוכוונות המקומית והגלובלית של השדה, וכן את התפלגות פרקטיקות המחקר והקריירה שלהם ביחס לסוגיה זו, ערכנו סקר מקוון ייעודי. הסקר יועד לחוקרים בשלב לימודי הדוקטורט ומעלה המגדירים עצמם כסוציולוגים או אנתרופולוגים. במהלך פיתוח השאלון התייעצנו עם חוקרים מהדיסציפלינה שסייעו לנו לחדד את השאלות ולוודא את הרלוונטיות שלהן לשדה. בשאלות דירוג נעשה שימוש בסולם ליקרט בעל חמש נקודות. הסקר הופץ בחודשים ספטמבר-אוקטובר 2020 דרך רשימות התפוצה של האגודות המקצועיות הרלוונטיות, החוגים לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטאות, וקבוצות פייסבוק הפונות לקהילה המקצועית בישראל. למשיבים הובטחה אנונימיות ולא נעשה שימוש בפרטים אישיים המאפשרים זיהוי. בסך הכול נאספו תשובות מ-264 משיבים. טבלה 1 מציגה מידע על פילוח המשיבים.

באשר למידת הייצוגיות של הסקר – מכיוון שלא קיימים נתונים על גודל הקהילה הסוציולוגית-האנתרופולוגית הישראלית ואף לא על עקרונות התייחסות שלה, בחרנו להתייחס לאוכלוסיית המחקר כאל אוכלוסייה קשה לסקירה (Tourangeau et al., 2014). על כן, כמו במגמה הרווחת בסקרים מקוונים (Biffignandi & Bethlehem, 2021), המדגם אינו מייצג והדגימה אינה הסתברותית (Dillman et al., 2014). עם זאת, כדי לקבל הערכה כלשהי לגבי מידת הייצוג של המדגם ניסינו למדוד את גודל הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בשנת הפצת הסקר. לשם הערכת גודלה של אוכלוסיית המחקר אספנו מאתרי האינטרנט של כל המחלקות לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה בישראל נתונים על הדרגות של חברי הסגל ותלמידי המחקר בהן, ושוחחנו עם מזכירות בשמונה אוניברסיטאות ו-15 מכללות בישראל. שיטה זו לא אפשרה לנו להשיג נתונים על גודל אוכלוסיית הדוקטורנטים, הפוסט-דוקטורנטים והמורים מן החוץ בישראל מפני שלא כל המחלקות הציגו מידע זה או היו מוכנות לשתפו, אבל היא אפשרה לעמוד על היקף הסגל הבכיר. מצאנו שבשנת הלימודים תשפ"א (2020-2021), 193 חברי וחברות סגל בכיר במשרה מלאה לימדו לפחות קורס אחד בסוציולוגיה או אנתרופולוגיה (93 באוניברסיטאות ו-100 במכללות). רובם השתייכו למחלקות לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה (או שמות דומים) ומיעוטם למחלקות אחרות (כגון לימודי עבודה, תרבות ותקשורת). על הסקר השיבו בסך הכול 82 חברי סגל בכיר, מתוכם לפחות 62 חברי סגל שעבדו במוסד ישראלי והיו מתחת לגיל 68 בעת המענה על הסקר. כלומר, כשליש מכלל הסוציולוגים והאנתרופולוגים במשרה אקדמית פעילה בישראל בדרג סגל בכיר השיבו על הסקר, ומכאן שלפחות אוכלוסייה זו קיבלה ייצוג מספרי גבוה יחסית במדגם. בגלל הפערים בוודאות לגבי מידת הייצוג של המדגם, ובפרט בין הסגל הבכיר ליתר חברי וחברות הקהילה, מרבית הניתוחים הוצגו תוך השוואה בין האוכלוסיות המיוצגות בו.

טבלה 1. פילוח המשיבים במדגם

מגדר	
נשים	64%
גברים	36%
סטטוס אקדמי	
סגל בכיר	40%
סגל שאינו במינוי וחוקרים עצמאיים	13%
חוקרים צעירים (דוקטורט ופוסט־דוקטורט)	47%
הגדרה דיסציפלינרית עצמאית	
סוציולוגיה	53%
סוציולוגיה ואנתרופולוגיה	20%
אנתרופולוגיה	15%
אחר	12%

בשלב הראשון של ניתוח הממצאים בדקנו שורת היגדים שנועדו לבחון עמדות לגבי הזהות הרצויה של הדיסציפלינה המקומית. היגדים אלו התמקדו בין השאר בנסיונות הפרסום והמחקר של החוקרים בדיסציפלינה, בקשרי הדיסציפלינה המקומית עם שדות מקצועיים מחוץ לישראל, בפרקטיקות המעורבות הציבורית ובמנגנוני הקבלה והקידום במוסדות האקדמיים בישראל. באמצעות ניתוח תיאורי של התפלגות המענה על היגדים אלו, שרטטנו את המחלוקת הכללית והסנטימנט המקומי והגלובלי.

לאחר מכן פנינו לניתוח גורמים מגשש (EFA) במטרה לצמצם את מורכבות המידע. שיטה זו מסתמכת על קורלציה וממירה מספר גדול של פריטים למספר גורמים מצומצם. ספציפית, בחנו את קבוצות השאלות הבאות: עמדות בנוגע לזהות הדיסציפלינה, קריטריונים בקידום מועמדים, מוטיבציות בבחירת נושא מחקר, ואוריינטציה אישית מקצועית. מספר הגורמים נקבע על פי סף ערך עצמי (eigenvalue) גבוה מ-1.0 (Costello & Osborne, 2005). ערך עצמי גבוה מצביע על שונות מוסברת גדולה יותר של הגורם. השתמשנו בערך טעינות מעל 0.5 כסף להכללת פריטים בין הגורמים. ככל שערך הטעינות האבסולוטי גבוה יותר, כך הפריטים מזוהים יותר עם גורם מסוים. סוג הרוטציה היה varimax, שיטה שמנסה להבטיח שונות מרבית בין הגורמים. חשוב להדגיש כי הגורמים אינם מבטאים הנחות מוקדמות של החוקרים אלא מבטאים דפוסים אמפיריים שנמצאו. עם זאת, שיומם מבטא תהליך פרשני שמטרתו לשקף את המהות המשותפת לפריטים השונים שאוגדו תחת כל גורם.

לאחר בניית הגורמים מיקדנו את הניתוח באופן שבו מתפלגות העמדות, הפרקטיקות והזהויות המקצועיות ביחס לסוגיית המוכוונות המקומית והגלובלית של השדה. לשם כך השתמשנו בשני כלים. הראשון הוא סדרה של מבחני מתאם (Pearson correlation coefficient) בין משתנים דמוגרפיים ואישיים שונים ובין הגורמים, וכן בין הגורמים לבין עצמם. גישה זו מתבססת על חישוב הפרש הממוצעים (הדלתא, Δ , כלומר קבוצה א פחות קבוצה ב) ועל בחינת מובהקות סטטיסטית ($p < 0.5$), כפי שנקבע במבחן t המניח שונות שווה. הכלי השני הוא שורת מודלים מבוססי רגרסיה ליניארית בעלי מקדמים מתוקננים,

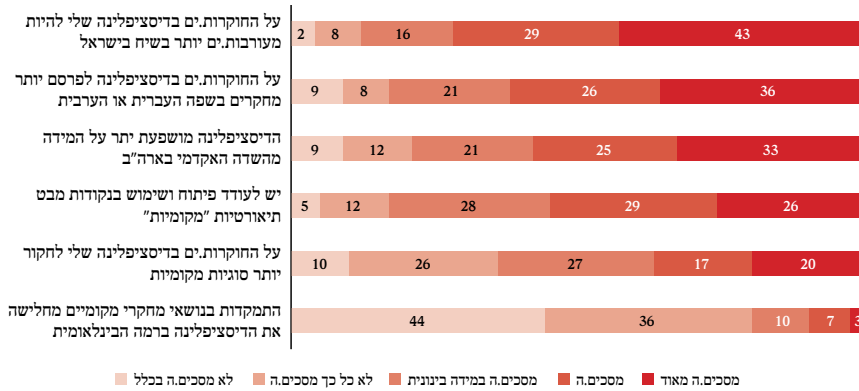
שמטרתם לנבא את ציוני הגורמים השונים. בתהליך בחירת המודלים נעשה שימוש בקריטריון אקייקה (AIC), שמאפשר זיהוי של המודל הפשוט אך היעיל ביותר. המשתנים הבלתי תלויים שלנו מייצגים ממדים שונים של ריבוד, כפי שמציעה גישתנו התיאורטית. משתנה ראשון היה סטטוס אקדמי פורמלי, המבחין בין סגל בכיר ובין סגל זוטרי, פוסט-דוקטורנטים ודוקטורנטים, ובתוך הסגל הבכיר – בין פרופסורים לשאינם פרופסורים. משתנה שני היה משתנה בינרי של רכישת השכלה גבוהה כלשהי בחו"ל, שציפינו שתשמש כגורם מרבד וכמחולל של מוכוונות גלובלית. מעבר לכך, ומתוך הכרה בכך שעשויים להתרחש שינויים דוריים (הרצוג, 2009), השתמשנו בגיל החציוני של המדגם כדי ליצור משתנה שלישי המשקף את הדור (גיל מעל/מתחת 45). חלוקה זו חופפת בחלקה לסטטוס האקדמי, אך היא שונה ממנה למשל במקרה של חברי סגל זוטרים מעל גיל 45, ששייכו לדור הוותיק. משתנים נוספים נועדו לבחון השפעה מגדרית (גבר/אישה) ודיסציפלינרית (הגדרה עצמית כסוציולוג, אנתרופולוג או שניהם) על התפלגות העמדות והפרקטיקות.

ממצאים

ניתוח תיאורי: עוצמת המחלוקת סביב מגמת המוכוונות הגלובלית של השדה הצעד הראשון שלנו התבסס על ניתוח דפוסי המענה על שאלות הנוגעות לעמדות לגבי זהות הדיסציפלינה ולתהליכי הקבלה והקידום. תרשים 1 מציג תוצאות עבור שישה היגדים העוסקים ישירות במתח שבין זהות דיסציפלינרית מקומית לגלובלית. תרשים 2 מדגים את המתח הזה באמצעות מערך היגדים הנוגעים להעדפות בתהליכי הקידום והקבלה בשדה. מערך זה משקף את הפרופיל האידיאלי – במונחים של פרקטיקות מקומיות או גלובליות – של החוקר והחוקרת הרצויים בעיני המשיבים.

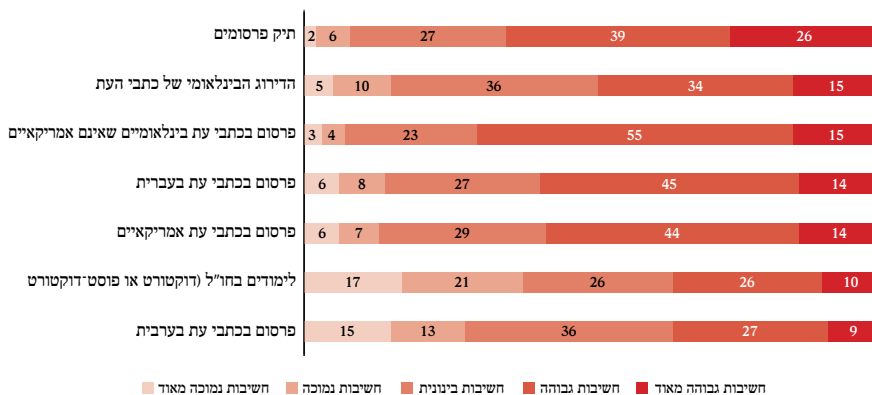
המצאים בתרשים 1 מצביעים על קיומה של מחלוקת בהיבטים שונים של מקומיות. המחלוקת הרחבה ביותר קיימת סביב הטענה שיש צורך לחקור יותר סוגיות מקומיות: 36% לא מסכימים או לא מסכימים בכלל, ו-37% מסכימים או מסכימים מאוד. לגבי ההיגד שלפיו יש לעודד פיתוח של נקודת מבט תיאורטית מקומית, 55% השיבו "מסכים" או "מסכים מאוד" ו-17% השיבו "לא מסכים" או "לא מסכים בכלל". מנגד, לגבי ההיגד שלפיו התמקדות בנושאי מחקר מקומיים מחלישה את הדיסציפלינה המחלוקת הייתה קטנה יחסית: 80% לא הסכימו עימו או לא הסכימו בכלל, ורק 10% השיבו כי הם מסכימים או מסכימים מאוד. מעבר לשאלת עוצמת המחלוקת, אפשר לקרוא ממצאים אלו כביטויי התנגדות למגמת הגלובליזציה של הדיסציפלינה. למשל, נמצאה תמיכה רחבה במעורבות ציבורית, בפרסום בשפות המקום ובפיתוח נקודת מבט תיאורטית מקומית (72%, 62%, ו-55% מסכימים או מסכימים מאוד עם היגדים אלו, בהתאמה), ורבים השיבו כי הם מאמינים שהשפעת השדה האקדמי האמריקאי על השדה המקומי גדולה יתר על המידה (58%).

תרשים 1. עמדות לגבי זהות הדיסציפלינה (התפלגות באחוזים)

ניתוח התשובות הנוגעות לתהליכי הקידום מעלה תמונה דומה. מתרשים 2 עולה כי השונות הערכית, דהיינו המחלוקת, הרחבה ביותר נוגעת לסוגיית הלימודים מחוץ לישראל: 36% מהמשיבים ייחסו לכך חשיבות רבה מאוד או רבה, ואילו 38% ייחסו לכך חשיבות מעטה או מעטה מאוד. אף ש-65% מהמשיבים ייחסו חשיבות רבה מאוד או רבה לתיק הפרסומים בכללותו, 70% הדגישו את חשיבות הפרסום בכתבי עת בינלאומיים שאינם אמריקאיים. במקביל, פרסום בכתבי עת בעברית, פרקטיקה שאינה זוכה למשקל רב במערך המוסדי, נתפס אף הוא כבעל חשיבות בלתי מבוטלת (59%). כלומר, ניכר כי המחלוקת על המוכוונות המקומית או הבינלאומית באה לידי ביטוי גם בהיגדים אלו, ובמקרים מסוימים אף אפשר לזהות התנגדות ניכרת לתכתיבי המרכז הגלובלי והדגשה של רכיבים מקומיים.

תרשים 2. חשיבות מאפייני מועמדים בתהליכי קבלה וקידום באוניברסיטאות (התפלגות באחוזים)

התפלגות מבנית-ריבודית של עמדות ביחס לסוגיית המוכוונות המקומית והגלובלית

ניתוח העמדות בנוגע לזהות הדיסציפלינה ולתהליכי הקבלה והקידום מצביע על מחלוקת רחבה בקרב הנשאלים. אולם כיצד מתפלגות העמדות במחלוקת זו, או במילים אחרות, מהי המבניות של המחלוקת? לבירור סוגיה זו יצרנו וניתחנו גורמים המייצגים מגמות בנסיות המשיבים בנוגע לעמדות כלפי המוכוונות הגלובלית של הדיסציפלינה (ראו טבלה 2 לפירוט מלא של הגורמים). שלושה גורמים נוגעים לעמדות כלליות ביחס לפנייה של הדיסציפלינה, וחמישה גורמים נוגעים להעדפות בקידום מועמדים לאוניברסיטאות. כל אלה מהווים אינדיקציה להעדפות החוקרים ביחס לפנייה של הדיסציפלינה המקומית. שלושת הגורמים המייצגים עמדות לגבי פני הדיסציפלינה כוללים היגדים הנוגעים למוכוונות מקומית (כגון תמיכה במחקר מקומי וכתובה בשפות מקומיות), למוכוונות גלובלית (כגון דאגה למוניטין הבינלאומי של הדיסציפלינה), ולחשש ממוכוונות גלובלית (כגון חשש מהשפעות יתר של האקדמיה האמריקאית על הדיסציפלינה בישראל). ההעדפות בקידום מועמדים באוניברסיטה כללו מקבץ היגדים אחד של קריטריונים ושיקולים כלליים לקידום מועמדים (שלושה גורמים), וכן מקבץ נוסף הנוגע לתמהיל תיק הפרסומים של המועמד או המועמדת (שני גורמים).

טבלה 2. פירוט ניתוח גורמים

גורם	היגדים	נושא/שאלה
העדפות לגבי פני הדיסציפלינה וקידום מועמדים		
מוכוונות מקומית	• על חוקרים בדיסציפלינה שלי לפרסם יותר מחקרים בשפה העברית והערבית	העדפות לגבי פני הדיסציפלינה (באיוז מידה אתה מסכימה עם ההיגדים הבאים?)
	• על חוקרים בדיסציפלינה שלי לחקור יותר סוגיות מקומיות	
	• על חוקרים בדיסציפלינה שלי להיות מעורבים יותר בשיח הציבורי בישראל	
	• מחקר של סוגיות מקומיות ופרסומים אקדמיים בעברית/ערבית משפיעים על השיח הציבורי בישראל	
	• יש לעודד פיתוח ושימוש בנקודות מבט תיאורטיות מקומיות	
	• כתיבה אקדמית בעברית מחלישה את הדיסציפלינה שלי ברמה הבינלאומית	
מוכוונות גלובלית	• התמקדות בנושאי מחקר מקומיים מחלישה את הדיסציפלינה שלי ברמה הבינלאומית	
חשש ממוכוונות גלובלית	• התמקדות בנושאי מחקר מקומיים עלולה לפגוע בסיכויי הקבלה והקידום של חוקר בדיסציפלינה שלי	
	• הדיסציפלינה שלי מושפעת יתר על המידה מהשדה האקדמי בארה"ב	

שיקולים חוץ־מחקריים	<ul style="list-style-type: none"> ניסיון הוראה מוכח תרומה לשיח הציבורי מעורבות פעילה בקהילה מגוון תרבותי 	<ul style="list-style-type: none"> העדפות בקידום מועמדים (מה החשיבות שצריכה להיות לכל אחד מההיבטים הבאים בעת קבלה וקידום סגל במחלקות שבהן מלמדים סוציולוגיה ואנתרופולוגיה בישראל?)
שיקולים מחקריים־מוסדיים	<ul style="list-style-type: none"> יכולת לגייס מענקי מחקר לימודים בחו"ל אישיות מחקרית מגובשת תיק פרסומים 	2. <ul style="list-style-type: none"> העדפות בקידום מועמדים (איזה משקל צריך להינתן לדעתך להיבטים הבאים בבחינת תיק הפרסומים של המועמד.ת.?)
חדשנות מחקרית	<ul style="list-style-type: none"> תחום מחקר חדשני שימוש במתודולוגיות עדכניות 	3. <ul style="list-style-type: none"> העדפות בקידום מועמדים (איזה משקל צריך להינתן לדעתך להיבטים הבאים בבחינת תיק הפרסומים של המועמד.ת.?)
תיק פרסומים בינלאומי	<ul style="list-style-type: none"> פרסום בכתבי עת אמריקאיים פרסום בכתבי עת בינלאומיים שאינם אמריקאיים הדירוג הבינלאומי של כתבי העת 	4. <ul style="list-style-type: none"> זהות מקצועית (עד כמה אתה מסכימה עם ההיגדים הבאים בנוגע לעשייה המקצועית שלך?)
תיק פרסומים מקומי	<ul style="list-style-type: none"> פרסום בכתבי עת בעברית פרסום בכתבי עת בערבית 	5. <ul style="list-style-type: none"> מניעים בבחירת נושא מחקר (מה הייתה מידת ההשפעה של הגורמים הבאים על בחירת נושאי המחקר המרכזיים שלך?)
זהויות ופרקטיקות אישיות		
זהות מקצועית גלובלית	<ul style="list-style-type: none"> ליבת המחקר האקדמי שלי נוגעת לסוגיות בינלאומיות משתתפת באופן פעיל בפעילויות הקהילה המקצועית הבינלאומית שלי אני רואה את עצמי כחוקרת קוסמופוליטית. 	4. <ul style="list-style-type: none"> מניעים בבחירת נושא מחקר (מה הייתה מידת ההשפעה של הגורמים הבאים על בחירת נושאי המחקר המרכזיים שלך?)
מניעים אישיים־חברתיים	<ul style="list-style-type: none"> עניין בשינוי חברתי קשר אישי לתופעה הנחקרת לימודים או השתלמויות בחו"ל גישה לחומרים האמפיריים או שדה המחקר שותפויות עם חוקרים אחרים סיכויי הפרסום בכתבי עת והוצאות לאור נחשבים המיקוד של מענקי המחקר 	5. <ul style="list-style-type: none"> מניעים בבחירת נושא מחקר (מה הייתה מידת ההשפעה של הגורמים הבאים על בחירת נושאי המחקר המרכזיים שלך?)

טבלה 3 מראה הבדלים ניכרים בעמדותיהם של המשיבים לפי חמישה מאפיינים עיקריים: סטטוס אקדמי, מיקום לימודים והכשרה, הגדרה עצמית דיסציפלינרית, גיל, ובמידה פחותה אף מגדר. כך למשל, משיבים מהסגל הבכיר מציגים נטייה פרו־גלובלית בולטת בהשוואה למשיבים בעלי סטטוס אקדמי זוטרי או בלתי יציב: הם תומכים פחות במוכוונות מקומית (הפרש של -0.26), וחוששים עוד פחות מהשפעות בינלאומיות על הדיסציפלינה המקומית (הפרש של -0.56). בכל הנוגע לשיקולים לקידום מועמדים, הם מייחסים חשיבות פחותה יחסית לשיקולים חוץ־מחקריים, ומעניקים משקל רב יותר לשיקולים מחקרניים מוסדיים ולתיק פרסומים בינלאומי. דפוס זה חוזר על עצמו, אף בהבדלים גדולים יותר, כאשר משווים בין חוקרים בדרגת פרופסור לכל השאר.

טבלה 3. הפרשי ממוצעים (t-test) של העדפות בנוגע לאופייה של הדיסציפלינה ולקידום מועמדים, לפי סטטוס אקדמי, לימודים בחו"ל, הגדרה עצמית דיסציפלינרית, גיל ומגדר

העדפות לגבי קידום מועמדים					עמדות לגבי זהות הדיסציפלינה			
תיק פרסומים בינלאומי (F)	תיק פרסומים מקומי (F)	חדשנות מחקרית (F)	שיקולים מחקרניים מוסדיים (F)	שיקולים חוץ-מחקרניים (F)	חשש ממכוונות גלובלית (F)	מכוונות גלובלית (F)	מכוונות מקומית (F)	
3.58 (0.81)	3.28 (0.99)	4.00 (0.75)	3.45 (0.74)	3.68 (0.81)	3.43 (1.04)	2.07 (0.98)	3.54 (0.88)	סך הכול M (SD)
0.43**	-0.06	-0.04	0.35**	-0.30**	-0.56**	0.20	-0.26*	סגל בכיר - יתר הסטטוסים האקדמיים (Δ)
0.51**	-0.22	0.00	0.36*	-0.50**	-0.65**	-0.14	-0.54**	דרגת פרופסור - יתר הסטטוסים האקדמיים (Δ)
0.35**	-0.16	0.06	0.49***	-0.29*	0.08	0.12	-0.37**	רכשו השכלה כלשהי בחו"ל - למדו רק בישראל (Δ)
0.32**	-0.22	0.14	0.13	-0.37**	0.07	0.33*	-0.10	הגדרה עצמית "סוציולוגית" בלבד - יתר ההגדרות הדיסציפלינריות (Δ)
0.04	0.03	0.01	0.08	0.00	0.54**	0.30*	0.12	מתחת לגיל 45 - גיל 45 ומעלה (Δ)
0.07	0.21	-0.24*	0.06	-0.27*	-0.04	0.33*	-0.29*	גברים - נשים (Δ)

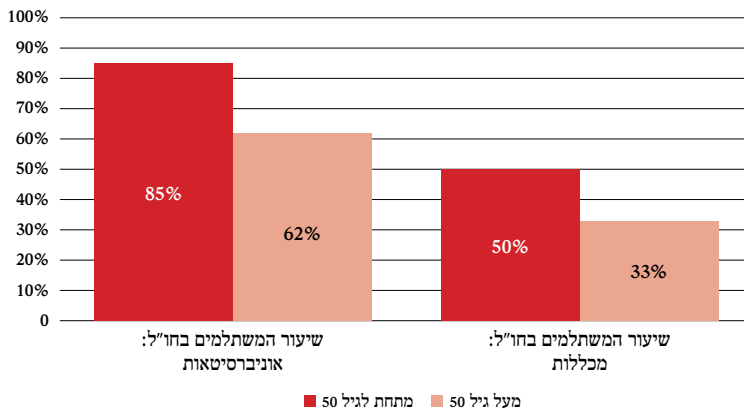
רמת מובהקות: * $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$
גורם = (F)

גם למקום ההכשרה יש השפעה, אך היא קטנה מעט יותר. מי שרכשו השכלה אקדמית כלשהי מחוץ לישראל תומכים פחות במכוונות מקומית של הדיסציפלינה ובשיקולים חוץ-מחקרניים בקידום מועמדים, ותומכים יותר בשיקולים מחקרניים מוסדיים ובתיק פרסומים בינלאומי. נטייה דומה נמצאה אצל גברים, והם נוטים לתמוך יותר מנשים במכוונות גלובלית ופחות במכוונות מקומית של הדיסציפלינה ובשיקולי קידום חוץ-מחקרניים. מי שמגדירים עצמם דיסציפלינרית כסוציולוגים בלבד הביעו גם הם נטייה פרו-גלובלית יותר מאשר מי שמגדירים עצמם דיסציפלינרית כאנתרופולוגים או מחזיקים בהגדרה מעורבת. בהשוואה בין צעירים למבוגרים אמנם נמצאו הבדלים מובהקים, אבל בניגוד ליתר קבוצות ההשוואה הם אינם עקביים כמונחי ההנגדה הנדונה, כלומר בין מקומי לגלובלי. בני הדור הצעיר, שגילם מתחת ל-45, מביעים תמיכה רבה יותר במכוונות גלובלית של הדיסציפלינה, אך בה בעת חוששים יותר מהשפעות בינלאומיות (ההפרש

של ההיגד האחרון גדול יותר, 0.54 לעומת 0.30). מעניין לציין כי אף שהממצאים הללו מעידים על מחלוקת רחבה בשאלת המוכוונות המקומית והגלובלית של הדיסציפלינה, יש תמימות דעים לגבי חשיבותה של חדשנות מחקרית בקידום מועמדים (מלבד הבדל סטטיסטי מובהק אך קטן בין נשים לגברים).

הממצאים מאשרים את השערתנו שקיימת חפיפה מבנית בין לימודים בחו"ל ובין סטטוס אקדמי בכיר, שכן בעת ההתמודדות על משרות, ניסיון בינלאומי מקנה לאוחזים בו יתרון על פני מועמדים אחרים. בקרב המשיבים לסקר, מרבית חברי הסגל הבכיר באוניברסיטאות (74%) אכן עברו הכשרה מתקדמת בחו"ל (דוקטורט או פוסט-דוקטורט), אך במכללות התמונה מובהקת פחות ורק 41% מהסגל הבכיר למדו בחו"ל. ואולם כאשר מכניסים לגינתוח את המשתנה הדורי, התמונה מתבהרת: גם באוניברסיטאות וגם במכללות, חברי הסגל הצעירים מתחת לגיל 50 (הגיל החציוני של חברי הסגל) עברו הכשרה בחו"ל בשיעורים גבוהים הרבה יותר מאשר עמיתיהם בני הדור הוותיק (תרשים 3). ממצא זה משקף ככל הנראה את המגמה הגוברת במנגנוני הקבלה של המוסדות המקומיים להקנות חשיבות להכשרה בינלאומית של המועמד או המועמדת.

תרשים 3. חברי סגל – לפי גיל, השתלמות בחו"ל (דוקטורט או פוסט-דוקטורט) וסוג מוסד

כדי לבדוד את השפעת המשתנים הבלתי תלויים ולהתמודד עם החפיפות ביניהם ערכנו מבחני גרסיה ליניארית מרובת משתנים (טבלה 4).³ מניחות זה עולה כי גם כאשר המשתנים המסבירים מוחזקים קבוע מתקבלות מגמות דומות. בעלי הסטטוס האקדמי הבכיר בדרגות פרופסור, העומדים בצומתי קבלת ההחלטות באקדמיה, מחזיקים פחות בעמדות פרו-מקומיות ומעניקים אף פחות משקל לקריטריונים חוץ-מחקריים בקידום מועמדים. גם לימודים בחו"ל משפיעים לחיוב ובאופן עצמאי על המשקל שניתן לשיקולים מחקרניים מוסדיים – וכאן גודל האפקט גדול במיוחד ($\beta = 0.30, p \leq 0.001$) – ועל המוכוונות

3. בניתוח מקדים, המשתנים "סגל בכיר" ו"הגדרה עצמית דיסציפלינרית" נכללו, אך ערך ה-AIC שהתקבל עבור המודל היה גבוה יותר ולפיכך הם הוסרו מהניתוח הרב-משתני.

הגלובלית של המשיבים. לעניין הסוגיה הדורית, נראה כי חוקרים צעירים (מתחת לגיל 45) אכן מסתייגים יותר מהמוכוונות הבינלאומית של הדיסציפלינה שלהם, או לכל הפחות מודעים אליה יותר, אולם הקשר למוכוונות גלובלית נמצא בלתי מובהק סטטיסטית, בניגוד לגיתוח ה- t , שבו נמצא מתאם בין שני המשתנים. לבסוף, נמצא ששניים תומכות יותר מגברים בשיקולים של חדשנות מחקרית במסגרת קידום מועמדים לאוניברסיטאות.

טבלה 4. מודלי רגרסיות ליניאריות מרובות משתנים לניבוי עמדות נורמטיביות בנוגע לאופייה של הדיסציפלינה

הערפות לגבי קידום מועמדים			עמדות לגבי פני הדיסציפלינה			
שיקולים חוץ-מחקריים (F)	שיקולים מחקרניים (F)	שיקולים מחקרניים (F)	חשש ממוכוונות גלובלית (F)	מוכוונות גלובלית (F)	מוכוונות מקומית (F)	
-0.09 (0.17)	0.15 (0.19)	-0.28** (0.20)	-0.02 (0.28)	-0.03 (0.27)	-0.22* (0.21)	דרגת פרופסור
0.16 (0.11)	0.30*** (0.12)	-0.13 (0.13)	0.08 (0.18)	0.06 (0.17)	-0.19* (0.14)	מקום הכשרה (למדה בחו"ל)
-0.04 (0.12)	0.13 (0.13)	-0.15 (0.14)	0.24** (0.19)	0.13 (0.18)	-0.01 (0.14)	גיל (מתחת ל-45)
0.20* (0.11)	0.04 (0.12)	0.05 (0.13)	-0.03 (0.18)	-0.13 (0.17)	0.06 (0.14)	מגדר (אישה)
148	148	148	146	149	150	N

מקדמי רגרסיה מתוקננים, טעויות התקן בסוגריים

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$, *** $p \leq 0.001$

גורם = (F)

לאור הממצאים המוצגים בטבלה 4 עולה השאלה אם מי שמחזיק בעמדות פרו-גלובליות לגבי הדיסציפלינה באופן כללי גם יתמוך יותר בשיקולים מוסדיים בעת קידום מועמדים. בחינה מתאמית (Pearson correlation coefficient) מציגה קשרים מובהקים בין שני ההיבטים האלה (טבלה 5). כך, נמצא קשר מובהק סטטיסטית בין נטייה למקומיות ובין שיקולים חוץ-מחקריים כגון הוראה או מעורבות בקהילה ובשיח הציבורי. במקרה של תיק פרסומים מקומי, הקשר הזה אף חזק יותר וגודל האפקט שלו הוא 0.51. במקביל, נמצא כי נטייה גלובלית קשורה לשיקולים מוסדיים כגון יכולת גיוס מענקים, תיק פרסומים ואישיות מחקרית מגובשת, וכן לרתיעה מתיק פרסומים מקומי. מכאן מתבהר קשר כפול: ראשית – בין הנטיות הנורמטיביות של חברי וחברות הקהילה כיום ובין הרכב החברים העתידיים בה, שכן עמדות החברים בקהילה קשורות להעדפותיהם ביחס לקידום מועמדים, ושנית – בין הנטיות על הציר שבין הגלובלי למקומי ובין היבטים של פרופסיונליות לעומת מעורבות חברתית וקהילתית. ממצא זה רומז שהקהילה מתפלגת לשתי קבוצות טיפוסיות, שהאחת מהן גלובלית ומוכוונת פרופסיונליות פנים-אקדמית ואילו השנייה מכוונת מקום ותומכת באידיאל של פרופסיונליות מעורבת ציבורית.

טבלה 5. מתאמי פירסון בין העדפות כלליות לגבי פני הדיסציפלינה
ובין העדפות בקידום מועמדים

מוכוונות מקומית (F)	מוכוונות גלובלית (F)	חשש ממוכוונות גלובלית (F)	
0.47**	-0.23**	0.01	שיקולים חוץ־מחקריים (F)
-0.26**	0.27**	-0.05	שיקולים מחקרניים מוסדיים (F)
0.00	0.07	-0.09	חדשנות מחקרית (F)
0.51**	-0.36**	0.03	תיק פרסומים מקומי (F)
-0.35**	0.29**	-0.18*	תיק פרסומים בינלאומי (F)

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$
גורם = (F)

התפלגות הפרקטיקות והזהויות המקצועיות בקהילה

עד כה עסקנו בבירור עמדותיהם הנורמטיביות של חברות וחברי הקהילה סביב סוגיות של מוכוונות מקומית וגלובלית, אולם ייתכן שיש פערים בין עמדות ובין פרקטיקות פעולה. כמו כן, בהסתמך על המסגרת ההסברית שלנו, שלפיה תחרות על משאבים משפיעה על בחירות אינטלקטואליות, סביר שמיקומים בהיררכיה האקדמית משפיעים על מרחב הפעולה של היחיד. לכן, בחלק זה של הניתוח נתייחס להתפלגות פרקטיקות המחקר והקריירה של חוקרים וחוקרות בתחומי הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה בישראל. ניתוח הגורמים קיבץ את ההיגדים הרלוונטיים לשלוש קבוצות (טבלה 2). שבעה היגדים המשקפים מניעים בבחירת נושא מחקר התחלקו לשני גורמים, שאותם כינינו "מניעים אקדמיים־קרייריסטיים" ו"מניעים אישיים־חברתיים". הראשון כולל שיקולים כגון סיכויי פרסום וגיוס מענקים, והשני – שיקולים של עניין בשינוי חברתי וקשר אישי לתופעה. גורם נוסף שחולץ בניתוח כולל שלושה היגדים על אופי העשייה המקצועית של הנשאלים: מחקר של סוגיות בינלאומיות, השתתפות בפעילויות הקהילה המקצועית הבינלאומית, וזהות מחקרית קוסמופוליטית. את הגורם הזה כינינו "זהות מקצועית גלובלית". מכיוון שניתוח הגורמים לא מצא מקבץ נוסף של היגדים אשר מנוגד מבחינה תמטית לזהות מקצועית גלובלית, כללנו בניתוח היגד שלא נתפס בניתוח הגורמים אך מספק את הניגוד המבוקש: "ליבת המחקר האקדמי שלי נוגעת לסוגיות מקומיות (ישראליות או פלסטיניות)". כמו בניתוח העמדות הנורמטיביות, השתמשנו במבחן הפרשי ממוצעים (t) כדי לבחון את השפעתם של אותם גורמי ריבוד והביטוס על התפלגות הפרקטיקות והזהויות המקצועיות בשדה (טבלה 6). הממצאים מצביעים על כמה הבדלים מובהקים סטטיסטית בתחום הפרקטיקות והזהויות. ראשית, פרופסורים, יותר מחברות וחברי סגל בכיר שאינם פרופסורים, נוטים לדווח על אחיזה בזהות מקצועית גלובלית ומניעים פחות ממניעים אישיים־חברתיים בבואם לבחור את נושאי המחקר שלהם. עם זאת, לא נמצאו כל הבדלים מובהקים בין סגל בכיר ככלל ובין קבוצת הדוקטורנטים, הפוסט־דוקטורנטים והסגל הזוטר. שנית, חוקרות וחוקרים המגדירים את עצמם כסוציולוגים בלבד נוטים לאמץ מניעים אקדמיים־קרייריסטיים בבחירת נושא המחקר. שלישית, אין עדות לכך שהבדלים

מגדריים ממלאים תפקיד בהתפלגות הפרקטיקות והזהויות בשדה. ולבסוף, שני המשתנים הקשורים בקשר החזק ביותר לאימוץ של פרקטיקות וזהויות מקצועיות גלובליות הם רכישת השכלה בחו"ל ודוריות. מי שרכשו השכלה כלשהי בחו"ל נוטים יותר לאמץ זהות מקצועית גלובלית, ומונעים יותר משיקולים אקדמיים קרייריסטיים בבחירת נושא המחקר. יש לציין כי בשני המקרים מדובר בהפרש ממוצעים גדול במיוחד, 0.68 ו-0.46 בהתאמה. צעירים מתחת לגיל 45 נוטים יותר ממבוגרים לאמץ מניעים אקדמיים קרייריסטיים בבחירת נושא המחקר, ויתר על כן, מגלים נטייה מובהקת וחזקה למקד את מחקרם בסוגיות לא מקומיות. אם כן, באופן כללי, רוכשי השכלה בחו"ל, צעירים ופרופסורים מגלים נטייה חזקה יותר לאמץ זהויות ופרקטיקות גלובליות וקרייריסטיות, בהשוואה למי שלמדו רק בישראל, למבוגרים ולזוטרים ואאוטסיידרים.

טבלה 6. הפרשי ממוצעים (t-test) של פרקטיקות אישיות וזהויות מקצועיות

זהות מקצועית		מניעים בבחירת נושא מחקר		
ליבת המחקר	זהות מקצועית	מניעים אישיים	מניעים אקדמיים	
בסוגיות מקומיות	גלובלית (F)	חברתיים (F)	קרייריסטיים (F)	
3.50 (1.36)	3.19 (0.87)	3.68 (1.04)	2.55 (0.91)	סך הכול (SD) M
0.26	0.20	-0.21	0.03	סגל בכיר - יתר הסטטוסים האקדמיים (Δ)
0.08	0.53**	-0.43*	0.20	דרגת פרופסור - יתר הסטטוסים האקדמיים (Δ)
0.40	0.68**	-0.24	0.46**	רכשו השכלה כלשהי בחו"ל - למדו רק בישראל (Δ)
-0.30	-0.02	-0.28	0.30*	הגדרה עצמית "סוציולוג. ית" בלבד - יתר ההגדרות הדיסציפלינריות (Δ)
-0.58**	0.17	0.13	0.39**	מתחת לגיל 45 - גיל 45 ומעלה (Δ)
-0.01	0.14	-0.15	0.00	גברים - נשים (Δ)

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$
גורם = (F)

הניתוח הרב-משתני (רגרסיה) המוצג בטבלה 7 מעלה תמונה דומה. פרופסורים נוטים לאחוז יותר בזהות מקצועית גלובלית מאשר בעלי סטטוס אקדמי נמוך יותר. לימודים מחוץ לישראל קשורים בקשר חיובי חזק אף יותר לאימוץ זהות כזאת, ולבחירה בנושאי מחקר ממניעים אקדמיים קרייריסטיים. לבסוף, חוקרים צעירים בולטים כקבוצת קיצון. לא זו בלבד שהם מונעים במיוחד משיקולים אקדמיים קרייריסטיים בבחירת נושאי המחקר ואוחזים בזהות מקצועית גלובליסטית (אך עם גודל אפקט קטן יותר מאשר אלה שלמדו מחוץ לישראל), הם גם נוטים פחות לעסוק בסוגיות מחקר מקומיות. הדבר מעניין במיוחד

בהתחשב בנטייתם לבטא חשש מהשפעות בינלאומיות על השדה האקדמי המקומי (כפי שהראתה טבלה 4). במילים אחרות, נראה כי דור החוקרים הצעירים מיישר קו עם הנורמות המוסדיות המותוות על ידי מדדי התפוקה הפרופסיונליים הגלובליים על אף הסתייגותו מן הנורמות האלה.

טבלה 7. רגרסיות ליניאריות מרובות משתנים לניבוי פרקטיקות וזהויות מקצועיות

	זהות מקצועית		מניעים בבחירת נושאי מחקר	
	ליבת המחקר בסוגיות מקומיות	זהות מקצועית גלובלית (F)	מניעים אישיים חברתיים (F)	מניעים אקדמיים קרייריסטיים (F)
דרגת פרופסור	-0.08 (0.36)	0.19* (0.22)	-0.11 (0.28)	0.15 (0.23)
מקום הכשרה (למדה בחו"ל)	-0.09 (0.23)	0.33*** (0.14)	-0.13 (0.18)	0.25** (0.15)
גיל (פחות מ-45)	-0.25** (0.24)	0.19* (0.15)	0.03 (0.19)	0.26** (0.16)
מגדר (אישה)	-0.08 (0.23)	-0.00 (0.14)	-0.04 (0.18)	0.04 (0.15)
	150	149	150	150
N				

מקדמי רגרסיה מתוקננים, טעויות התקן בסוגריים

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$, *** $p \leq 0.001$

(F) גורם

בדיקה של מתאמי פירסון בין ארבעת המשתנים - שלושת הגורמים וההיגד הבודד - מספקת עדות נוספת לזיהוי בין גלובליות לפרופסיונליות פנים-אקדמית, ולחלופין, בין נטייה למקומיות ובין פרופסיונליות מעורבת ציבורית. נמצאו קשרים חיוביים מובהקים בין מניעים אקדמיים-קרייריסטיים לזהות מקצועית גלובלית, וכן בין מניעים אישיים-חברתיים לליבת מחקר מקומית (טבלה 8). את תמונת הניגוד בין שתי הקבוצות מחזקים המתאמים השליליים בין חקר סוגיות מקומיות ובין מניעים אקדמיים-קרייריסטיים, וכן בין זהות מקצועית גלובלית לפעולה מחקרית שמניעה אישיים-חברתיים.

טבלה 8. מתאמי פירסון בין מניעים בבחירת נושא מחקר

ובין פרקטיקות וזהויות מקצועיות

	מניעים אישיים-חברתיים (F)	מניעים אקדמיים-קרייריסטיים (F)
זהות מקצועית גלובלית (F)	-0.11	0.33**
מחקר עוסק בסוגיות מקומיות	0.21**	-0.19**

* $p \leq 0.05$, ** $p \leq 0.01$

(F) גורם

סיכום ודיון

במאמר זה בחנו את העמדות הנורמטיביות (או האידיאולוגיה המקצועית) והפרקטיקות המקצועיות של חברי הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית בישראל ואת התפלגותן על הציר שבין טיפוסים אידיאליים של מוכוונות מקומית וגלובלית. לכך היו שתי מטרות משלימות. האחת הייתה להאיר את המנגנונים שבאמצעותם הערכים הפרופסיונליים ההגמוניים הגלובליים מתבססים ומשועתקים בקהילות אקדמיות פריפריאליות וסמי־פריפריאליות, ומתוך כך לתרום לספרות על יחסי מרכז־פריפריה באקדמיה (Orupabo & Mangset, 2022; Schöpf, 2020). המטרה השנייה הייתה לתרום מידע ותובנות לשימוש הקהילה במסגרת דיון רפלקסיבי בשאלת האיזון הרצוי בין המוכוונות הגלובלית והמקומית שלה.

הממצאים מצביעים על מחלוקת רחבה סביב סוגיית המוכוונות בקרב חברי הקהילה המקצועית. מצאנו כי ביחס לרוב הפרמטרים שנבדקו, אף אחת משתי המוכוונות אינה זוכה לתמיכה גורפת בקהילה. ואולם בכמה מישורים נמצאה אי־נחת רחבה (מעל 50%) ממגמת הגלובליזציה – למשל דרך הבעת תמיכה בפרסום רב יותר בשפות המקום ובפיתוח רחב יותר של תיאוריות מקומיות. מן הממצאים האלה נראה שרבים ורבות מחברי הקהילה הנחקרת שותפים לביקורת על יחסי הכוח המערכתיים באקדמיה, שנוסחה בעולם (Jahoda, 2016) ובישראל (שנהב, 2000). עם זאת, יש לסייג ולהזכיר שאין מדובר בדחייה של הסטנדרטים המקצועיים הגלובליים, אלא בחשש שהשתלטותם הבלתי מרוסנת תביא למחיקת הזיקה בין הקהילה למקום שבו היא מתקיימת.

הממצאים מאששים במידה חלקית את הרעיון שמוכוונות גלובלית תהיה אסטרטגיה אורתודוקסית אך שנויה במחלוקת בקהילות בפריפריה ובסמי־פריפריה האקדמית. עם זאת, ייתכן שהסוציולוגיה חצויה גם כן בין הלאומי לגלובלי (Turner, 1990), בהיותה דיסציפלינה החוקרת את החברה, משוקעת בה, מופרית על ידה ומפרה אותה, ובה בעת גם חלק מפרויקט אקדמי גלובלי. למיטב ידיעתנו, המחקר הנוכחי הוא הראשון בעולם שבוחן בשיטתיות את התפלגות העמדות בנושא מוכוונות גלובלית ומקומית בקהילות אקדמיות בפריפריה ובסמי־פריפריה. יש צורך במחקרי המשך שיבחנו את הנושא בתחומי דעת נוספים, ואפשר שיהיה שוני בהתפלגות העמדות הנורמטיביות והפרקטיקות המקצועיות בין תחומי דעת שונים באזורים אלו. סביר להניח כי במדעי הטבע (האובייקטיביים לכאורה), כגון פיזיקה וכימיה, תהיה מחלוקת צרה (אם בכלל) בין מוכוונות גלובלית למקומית, ואילו במדעי הרוח והחברה, שבהם הפרשנות הסובייקטיבית דומיננטית יותר, תהיה מחלוקת רחבה. מעבר לכך, ייתכן כי למחלוקות ערכיות יהיו השלכות חברתיות נבדלות בתחומי דעת שונים. כך למשל, בתחומי מחקר בעלי השלכה יישומית וטיפולית כמו פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית, אפשר שתעדוף אוריינטציה גלובלית יגביל את היכולת לפתח מענים מבוססי מחקר לבעיות חברתיות מקומיות בוערות. חקר המוכוונות הגלובלית והמקומית במגוון תחומי דעת בפריפריה ובסמי־פריפריה חשוב כשלעצמו, ויש בו כדי לקדם ולהעמיק את דיון על תפקידיה החברתיים של האקדמיה (Oliver-Lumerman & Drori, 2021).

הממצא המרכזי שלנו הוא קיומה של מבניות ריבודית בפערי העמדות הנורמטיביות ופרקטיקות המחקר סביב שאלת המוכוונות. ניתוח הנתונים העלה כי הגורמים העיקריים להתפלגות הנורמטיבית הם סטטוס אקדמי פורמלי ותקופת הכשרה במוסדות אקדמיים

מחוץ לישראל. חברי סגל בכיר, וביתר שאת שכבת הפרופסורה, מביעים תמיכה פחותה בהגברת חקר סוגיות מקומיות, פרסום בעברית, פיתוח תיאוריה מקומית ומעורבות בשיח הציבורי, ומודאגים פחות מההשפעה האמריקאית על האקדמיה הישראלית. הבכירים גם נוטים להעדיף שיקולים גלובליים בקידום מועמדים, וזו עדות נוספת לאידיאל המקצועי הנפוץ בקרב קבוצה זו. בהתאמה, הם מחשיבים פחות שיקולים חוץ-מחקריים של ניסיון הוראה, תרומה לשיח ציבורי, מעורבות בקהילה ומגוון תרבותי. ההשוואה המפוקחת בין משיבים בעלי רקע של לימודים בחו"ל ובין נטולי רקע כזה מעלה דפוס כמעט זהה של התפלגות עמדות. בהשוואה לכך, להבדלים מגדריים ודיסציפלינריים היה משקל שולי יחסית בעיצוב האידיאולוגיות המקצועיות של חברי הקהילה. מכאן שהמחלוקת סביב שאלת המוכוונות של הדיסציפלינה מעוצבת על ידי שסע בין שני רבדים בשדה – רובד עליון של הבכירים בעלי רקע של לימודים בחו"ל, ורובד תחתון של זוטרים חסרי השכלת חו"ל. במדגם שלנו, מרבית חברי הסגל הבכיר באוניברסיטאות וכמחצית מחברי הסגל הבכיר במכללות עברו הכשרה בחו"ל (דוקטורט או פוסט-דוקטורט). בשני סוגי המוסדות, שיעור החפיפה בין סטטוס בכיר ובין לימודים בחו"ל גדול בקרב הדור הצעיר (מתחת לגיל 50) לעומת הדור הוותיק יותר; הדבר מרמז על מגמת שינוי בשדה.

ממצא זה שופך אור על המנגנונים שבאמצעותם מעצבים יחסי הכוח האקדמיים הגלובליים את תהליכי הקבלה והקידום בתוך מדינות פריפריאליות וסמי-פריפריאליות, כמו ישראל, מעבר להשפעתם המוכרת של שינויים פורמליים במדיניות ההשכלה הגבוהה (Azarya, 2010; Ben-Yehuda, 1997; Schöpf, 2020). בפרט, הוא מאפשר להסביר כיצד מושגת ההלימה בין אנשי האקדמיה המאיישים את תהליכי הקבלה והקידום ובין הערכים ההגמוניים הגלובליים (Orupabo & Mangset, 2022). מאחר שחברי הסגל הבכיר – ובייחוד הפרופסורים, שהם מנהיגי הקהילה המקומית ושומרי הסף שלה – נוטים לאחוז בערכים ובנורמות מקצועיים של מוכוונות גלובלית, בעת שיפוטם בתהליכי קבלה וקידום סביר שייטו להעדיף מועמדים שבחירותיהם האינטלקטואליות דומות לאלה שלהם, וקל להם לגבש הסכמה סביב מועמדים אלו. הבחירה האינטלקטואלית הסובייקטיבית של הבכירים מכווננת אותם כסוכנים מקומיים של המרכזים הגלובליים. באופן זה האורתודוקסיה המקומית משועתקת בהתאם לכללי המרכז הגלובלי, והשדה המקומי מתאפיין במערכת דומה של יחסי כוח.

בפרשנות בורדיאנית (Bourdieu, 1988) של הממצאים, אפשר לשער שלימודים בחו"ל ממלאים תפקיד משמעותי באכיפת ההגמוניה הגלובלית בשדה המקומי. ראשית, להכשרה כזאת יש תפקיד ממיין, כי סביר שבחירתם האינטלקטואלית של אלה שפונים לנתיב זה היא מלכתחילה מוכוונת עולם, ושהסיכוי שלהם להתקבל להכשרה כזאת גדול יותר. שנית, לבעלי הכשרה כזאת שחזרו לארץ יהיה יתרון בהשגת משרת סגל בכיר. הממצאים שלנו מאששים את התפיסה הרווחת שלימודים בחו"ל ממלאים תפקיד ממיין בתהליכי קבלה וקידום בישראל (קירש, 2018), ויתרה מזו, הממצאים מספקים אינדיקציה להתגברות חשיבותו של מנגנון ממיין זה עם הזמן. נוסף על כך, סביר להניח שלהכשרה בחו"ל יש השפעה מעצבת על ההביטוס האקדמי של מקבליה, והיא מגבירה את נטייתם להחשיב בחירות אינטלקטואליות ומקצועיות ברוח המוכוונות הגלובלית גם אם לא נטו לכיוון זה מלכתחילה. ואכן, מצאנו שבעלי הכשרת חו"ל, וכך גם הפרופסורים, נוטים באופן מובהק

מאוד לאמץ זהות מקצועית גלובלית. עם זאת, לא נמצאו הבדלים מובהקים במישור הפרקטיקות בין כלל חברי הסגל הבכיר ובין האחרים. כאן טמון סייג חשוב לגבי המסקנה שלנו. המנגנון המדובר אינו מייצר אחידות אידיאולוגית ופרקטית מוחלטת, שפירושה כפיפות מלאה וחסרת סוכנות של קהילות מדעיות פריפריאליות וסמי-פריפריאליות לצווי ההגמוניה הגלובלית; הוא משאיר מרווח לא מבוטל לביטויים של אמביוולנטיות וסטייה מן המגמה השלטת.

ממצא חשוב נוסף נוגע להתפלגות הדורית של פרקטיקות המחקר בקהילה, שאותה בחנו באמצעות משתנה בינרי של גיל מעל ומתחת ל-45. במבחן הרגרסיה סיפק משתנה זה את מרב התוצאות המובהקות, וברור שיש לו חשיבות הסברית סגולית. בעת בחירתם של נושאי מחקר, חוקרים צעירים נוטים יותר להחשיב שיקולים אקדמיים-קרייריסטיים דוגמת שותפויות עם חוקרים אחרים וסיכויי פרסום בבמות נחשבות. ליבת המחקר שלהם נוטה להיות לא מקומית, נטייה שככל הנראה נובעת אף היא משיקולים קרייריסטיים. כמו הפרופסורים ובעלי הכשרת חו"ל, הם נוטים לאמץ זהות מקצועית גלובלית. עם זאת, בניגוד לפרופסורים ובעלי הכשרת חו"ל, בקרב הצעירים רווחת יותר האמונה שהתמקדות בנושאי מחקר מקומיים עלולה לפגוע בסיכויי הקבלה והקידום שלהם בתחום (כלומר, הם מביעים חשש ממכוונות גלובלית). המסקנה העולה מממצא זה היא שמנגנוני השעתוק פועלים ביעילות; הם מעצבים את הבחירה האינטלקטואלית של הדור הצעיר כך שתעלה בקנה אחד עם תכתיבי המרכזים הגלובליים, חרף הסתייגותם של הצעירים עצמם מתכתיבים אלו. סביר להניח שהצעירים נוטים לקונפורמיות משום שהם נמצאים בשלב ממיין ומכריע בקריירה שלהם. בהשוואה לסוציולוגים ולאנתרופולוגים המבוגרים יותר, עם או בלי משרת סגל בכיר, הצעירים והצעירות חשופים יותר ללחצים ההגמוניים. חוקרים צעירים במטרופולין הגלובלי חווים לחצים דומים. לדוגמה, נפח תיק הפרסומים הדרוש כדי לקבל משרה במחלקות סוציולוגיה מובילות בארצות הברית הוכפל מאז ראשית שנות התשעים, והציפייה לפרסום בכתבי עת מובילים כבר בשלב הדוקטורט הולכת וגוברת (Abbott, 2019; Warren, 2019). ההבדל הוא שבהקשר של פריפריה וסמי-פריפריה, הישמעות לנורמות ההגמוניות מצריכה התרחקות מנושאי מחקר מקומיים ומאופני התבוננות שעשויים לנבוע מן ההקשר המקומי, כפי שהתריעו המבקרים את התופעה (שנהב, 2000; Jacobs & Mizrachi, 2020). במילים אחרות, ללחצים ההגמוניים יש השפעה מוחשית על עיצוב המחקר הסוציולוגי הנערך בישראל. מכיוון שהחוקרות והחוקרים הצעירים הם העתודה האקדמית של הסוציולוגיה הישראלית, ייתכן שהקונפורמיות שהם מביעים ביחס לנורמות הגלובליות מסמנת את הכיוון שאליו נע השדה המקומי. עם זאת, עלינו לסייג ולומר כי הסקר שערכנו אינו מאפשר ללמוד ישירות על מגמות של שינוי. איננו יודעים אם הצעירים כיום אכן נוטים יותר לגלובליות מאשר הצעירים בעבר, או שמא מדובר בשלב ארעי בלבד שנובע מתכתיבים מוסדיים; כדי לענות על שאלה זו נחוץ מחקר אורך.

מגבלה נוספת של המאמר היא שהסקר נעדר מסגרת דגימה מוגדרת, ולפיכך לא ברור עד כמה הממצאים מייצגים את כלל אוכלוסיית הקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית. הדבר בלט במיוחד במספר הנמוך של משיבים שהגדירו את עצמם כמוסלמים ($n=1$), כנוצרים ($n=2$) או כפלסטינים ($n=5$), והוא מנע מאיתנו להתייחס לאתניות כאל משתנה בנייתוח. עם זאת, בהתחשב במספר המשיבים הגדול יחסית ($n=264$), אפשר להניח כי הגענו לפלח

ניכר מכלל חברי הקהילה, וכי ממצאי הסקר תקפים. זאת ועוד, ממצאי המחקר מספקים ביטוי אמפירי לחששות שהעלו במהלך השנים חברי הקהילה המקומית בדבר המחירים האפיסטמיים, האנליטיים והציבוריים הכרוכים בנהייה אחר המרכזיים הגלובליים (רם, 2017; Ben-Yehuda, 1997; Azarya, 2010).

חשוב לציין כי הגישה שנקטנו במחקר זה אמנם הדגישה את הניגוד שבין מוכוונות גלובלית למקומית, אך המציאות מורכבת יותר ומאפשרת יחסי גומלין ותמיכה בין שני הקטבים הללו במסגרת תהליכי גלוקליזציה במערכות ההשכלה הגבוהה (Mizrachi-Patel & Lynch, 2013; Shtelman & Drori, 2021). כך למשל, פנייה לעולם האקדמי הרחב יכולה לתמרץ חוקרים לבחון סוגיות מקומיות מתוך הכרה בתרומתן האפשרית לדיונים תיאורטיים גלובליים. נוסף על כך, תיאורטיזציה אוניברסלית של סוגיות מקומיות עשויה לתרום להבנה מעמיקה יותר של השדה המקומי. התמקצעות ולמידה מעמיתים בעולם גם הן עשויות לשפר את איכות המחקר והפרסום המקומיים, ולא בהכרח לשעבדם או לבטל את ערכם. כמו כן, יש לזכור כי המקרה הישראלי המקומי אינו זירה הומוגנית, וכי הייצוג של הגלובלי בזירה המקומית אינו חד-ממדי. האקדמיה בישראל מאופיינת במאבק מתמשך על ייצוג של מגוון קולות מקומיים, בפרט של פלסטינים, חרדים וקבוצות נוספות מהפריפריה החברתית (Hendin, 2023), ובה בעת היא מושפעת מזירות גלובליות מתחרות, בעיקר האירופית והאמריקאית (ספיר ודרורי, 2018). מחקרי המשך יוכלו להעמיק ולבחון את האופנים השונים שבהם חוקרים וחוקרות ישראלים משלבים בעבודתם היבטים של מקומיות וגלובליות, ולבדוק כיצד המאפיינים הייחודיים של האקדמיה הישראלית משפיעים על שילובים אלו בזירה המקומית.

אנו מאמינים כי דווקא בתקופה מטלטלת זו ראוי שהקהילה הסוציולוגית והאנתרופולוגית תבחן את נקודת המוצא שלה ואת מיקומה ביחס לשדות המקבילים בעולם. מעבר לכך, כמו אחרים לפנינו, אנו מאמינים שלדיסציפלינה המקומית יש מחויבות לייצר ידע על החברה בישראל, לתרום לדיון הציבורי בה ולטפח את התרבות המקומית. הזנחת מחויבות זו עלולה להוביל לשחיקת הלגיטימציה החברתית של תחום הידע שלנו. בקיומו של שיח מקצועי ובעשייה מקצועית משותפת ברמה המקומית יש ערך מוסף עבור הפיתוח המקצועי והאינטלקטואלי של חוקרים וחוקרות ישראלים ופלסטינים, מעבר להשתתפותם בקהילות המחקר הבינלאומיות שלהם. כפי שמחקרנו מראה, סוציולוגים ואנתרופולוגים רבים מזוהים מגמת התרחקות מהאידיאל של מוכוונות מקומית ומוטרדים ממנה. אנו מקווים שהממצאים שהצגנו, המתייחסים לעמדות, לפרקטיקות ולמבנה המחלוקת סביב סוגיית המוכוונות, יתרמו להתפתחותו של דיון רפלקסיבי על דרכה של הקהילה המקומית.

מקורות

- בן-דור, צבי, ולין חלוזין-דברת. (2021). על המקום והשפה של האקדמיה בישראל: שיחה. *תיאוריה וביקורת*, 54, 241-264.
- הוועדה לתכנון ולתקצוב. (2012). *מודל התקצוב של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל: סקירה היסטורית, התפתחות המודל ועקרונות המודל החדש*. הוועדה לתכנון ולתקצוב, המועצה להשכלה גבוהה.

- הרצוג, חנה. (2009). דורות מזה ומזה: הצעה למבט דורי על השיח הסוציולוגי. *סוציולוגיה ישראלית*, (2), 259-285.
- חזן, חיים. (2009). עם או בלי מירכאות: על מקומה ומקומיותה של סוציולוגיה ישראלית. *סוציולוגיה ישראלית*, (2), 255-257.
- יוגב, אברהם, ועודד מקדוסי. (2018). עמדות הסגל כלפי קפיטליזם אקדמי באוניברסיטאות בישראל. *מגמות*, נג(1), 125-158.
- מזרחי, ניסים. (2017). הסוציולוגיה בישראל לאן? מסוציולוגיה של חשד לסוציולוגיה של משמעות. *מגמות*, נא(2), 69-114.
- ספיר, עדי, וגילי דרורי. (2018). הקדמה: על חקר האקדמיה וההשכלה הגבוהה בישראל. *מגמות*, נג(1), 7-13.
- קירש, אורי. (2018). *אוניברסיטאות ישראל: היבטים ייחודיים בעולם המשתנה*. מוסד שמואל נאמן.
- רם, אורי. (2017). סוציולוגיה בימי נתניהו: מגמות ביקורתיות בסוציולוגיה הישראלית בתחילת המאה ה-21. *מגמות*, נא(2), 13-68.
- רם, אורי. (2020). *הסוציולוגיה הישראלית: היסטוריה רעיונית, 1882-2018*. מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.
- שנהב, יהודה. (2000). האם קיימת סוציולוגיה ישראלית? *סוציולוגיה ישראלית*, ב(2), 675-681.
- Abbott, Andrew. (2019). Career stage and publication in American academia. *Sociologia, Problemas e Práticas*, 90, 9-30.
- Altbach, Philip G. (2013). *The international imperative in higher education*. Brill.
- Azarya, Victor. (2010). Academic excellence and social relevance: Israeli sociology in universities and beyond. In Sujata Patel (Ed.), *The ISA handbook of diverse sociological traditions* (pp. 246-256). Sage.
- Ben-Yehuda, Nachman. (1997). The dominance of the external: Israeli sociology. *Contemporary Sociology*, 26(3), 271-275.
- Biffignandi, Silvia, & Jelke Bethlehem. (2021). *Handbook of web surveys* (2nd ed.). Wiley.
- Blagojević, Marina, & Gad Yair. (2010). The Catch 22 syndrome of social scientists in the semiperiphery: Exploratory sociological observations. *Sociologija*, 52(4), 337-358.
- Bourdieu, Pierre. (1969). Intellectual field and creative project. *Social Science Information*, 8(2), 89-119.
- Bourdieu, Pierre. (1988). *Homo Academicus* (Peter Collier, Trans.). Stanford University Press.
- Chilisa, Bagele. (2019). *Indigenous research methodologies*. Sage.
- Choi, Po K. (2010). "Weep for Chinese university": A case study of English hegemony and academic capitalism in higher education in Hong Kong. *Journal of Education Policy*, 25(2), 233-252.

- Collyer, Fran. (2014). Sociology, sociologists and core-periphery reflections. *Journal of Sociology*, 50(3), 252–268.
- Collyer, Fran. (2018). Global patterns in the publishing of academic knowledge: Global North, global South. *Current Sociology*, 66(1), 56–73.
- Costello, Anna, & Jason Osborne. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment Research & Evaluation*, 10(7), 1–9.
- Dillman, Don, Jolene Smyth, & Leah Melani Christian. (2014). *Internet, phone, mail, and mixed-mode surveys: The tailored design method* (4th ed.). Wiley.
- Ergin, Murat, & Aybike Alkan. (2019). Academic neo-colonialism in writing practices: Geographic markers in three journals from Japan, Turkey and the US. *Geoforum*, 104(3), 259–266.
- Foy, Steven L., Cyrus Schleifer, & Edward A. Tiryakian. (2018). The rise of rational choice theory as a scientific/intellectual movement in sociology. *The American Sociologist*, 49, 16–36.
- Frickel, Scott, & Neil Gross. (2005). A general theory of scientific/intellectual movements. *American Sociological Review*, 70(2), 204–232.
- Gross, Neil. (2002). Becoming a pragmatist philosopher: Status, self-concept, and intellectual choice. *American Sociological Review*, 67(1), 52–76.
- Hanafi, Sari. (2011). University systems in the Arab East: Publish globally and perish locally vs publish locally and perish globally. *Current Sociology*, 59(3), 291–309.
- Hazelkorn, Ellen. (2014). Reflections on a decade of global rankings: What we've learned and outstanding issues. *European Journal of Education*, 49(1), 12–28.
- Heilbron, Johan. (2014). The social sciences as an emerging global field. *Current Sociology*, 62(5), 685–703.
- Hendin, Ayala. (2023). Separate but equal? Diversity policy narratives in Israeli higher education. *Higher Education Policy*, 36(4), 826–846.
- Jacobs, Jerry, & Nissim Mizrahi. (2020). International representation in US social-science journals. *The American Sociologist*, 51(2), 215–239.
- Jahoda, Gustav. (2016). On the rise and decline of “indigenous psychology”. *Culture and Psychology*, 22(2), 169–181.
- Kandiko, Camille B. (2010). Neoliberalism in higher education: A comparative approach. *International Journal of Arts and Sciences*, 3(14), 153–175.
- Kehm, Barbara M. (2014). Global university rankings: Impacts and unintended side effects. *European Journal of Education*, 49(1), 102–112.
- Luczaj, Kamil. (2020). Conceptualising the academic periphery: The case of Eastern European academic systems. *Globalisation, Societies and Education*, 18(5), 511–527.

- Manzenreiter, Wolfram, & Iris Wicczorek. (2008). Reflections on the trajectories of social science research in contemporary Japan. *Social Sciences Japan Journal*, 11(1), 83–97.
- Meriläinen, Susan, Janne Tienari, Robyn Thomas, & Annette Davies. (2008). Hegemonic academic practices: Experiences of publishing from the periphery. *Organization*, 15(4), 584–597.
- Mizrahi-Shtelman, Ravit, & Gili S. Drori. (2021). World-Rank and/or locally relevant? Organizational identity in the mission statements of higher education organizations in Israel, 2008–2018. *Minerva*, 59(1), 1–25.
- Neubert, Dieter. (2022). Do western sociological concepts apply globally? Towards a global sociology. *Sociology*, 56(5), 930–945.
- Noda, Orion. (2020). Epistemic hegemony: The Western straitjacket and post-colonial scars in academic publishing. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 63(1), 1–23.
- Oliver-Lumerman, Amalya, & Gili S. Drori. (2021). *From ivory tower to academic commitment and leadership: The changing public mission of universities*. Edward Elgar Publishing.
- Orupabo, Julia, & Marte Mangset. (2022). Promoting diversity but striving for excellence: Opening the “black box” of academic hiring. *Sociology*, 56(2), 316–332.
- Patel, Fay, & Hayley Lynch. (2013). Glocalization as an alternative to internationalization in higher education: Embedding positive glocal learning perspectives. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 25(2), 223–230.
- Piron, Florence. (2018). Postcolonial open access. In Ulrich Herb & Joachim Schöpfel (Eds.), *Open divide: Critical studies in open access* (pp. 117–128). Litwin Books.
- Schöpf, Caroline M. (2020). The coloniality of global knowledge production: Theorizing the mechanisms of academic dependency. *Social Transformations: Journal of the Global South*, 8(2), Article 2.
- Sengupta, Papia. (2021). Open access publication: Academic colonialism or knowledge philanthropy? *Geoforum*, 118, 203–206.
- Slaughter, Sheila, & Gary Rhoades. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. The Johns Hopkins University Press.
- Sokolov, Mikhail. (2019). The sources of academic localism and globalism in Russian sociology: The choice of professional ideologies and occupational niches among social scientists. *Current Sociology*, 67(6), 818–837.
- Tange, Hanne, & Sharon Millar. (2016). Opening the mind? Geographies of knowledge and curricular practices. *Higher Education*, 72(5), 573–587.
- Tourangeau, Roger, Brad Edwards, Timothy Johnson, Kirk Wolter, & Nancy Bates (Eds.). (2014). *Hard-to-Survey populations*. Cambridge University Press.

- Turner, Bryan. (1990). The two faces of sociology: Global or national? *Theory, Culture & Society*, 7(2-3), 343-358.
- Warren, John R. (2019). How much do you have to publish to get a job in a top sociology department? Or to get tenure? Trends over a Generation. *Sociological Science*, 6, 172-196.